

Saulius AMBRAZAS

BALTŲ KALBŲ PRIESAGA *-ingas* IR GERMANŲ *-ing*

K. Būga (RR III 789–796) atkreipė dėmesį į ypatingą baltų kalbų būdvardžių su priesaga *-ingas* ir germanų kalbų ypatybės turėtojų pavadinimų su priesaga *-ing* darybos panašumą, plg. lie. *vargingas*, la. *vārdzîgs* „vargingas“ ir s. v. a. *arming* „vargšas žmogus“, lie. *galingas*, la. *varîgs* „stiprus“ ir s. v. a. *mahting* „stiprus žmogus“ ir t. t. Skiriasi tik šių vedinių reikšmės. Tačiau ir baltų kalbose kai kurie priesagos *-ingas* būdvardžiai yra sudaiktavardėję ir tapę ypatybės turėtojų pavadinimais, plg. pr. *naunîngs* „naujatikis“ (Newling) III 87, *ragingis* „elnias“ (Hircz) E 65; lie. *blezdingà*, *kregždingà* „kregždė“, *lakštînga(la)*; la. *bezdelîga* „kregždė“, *lakstîgala* „lakštingala“, *teterîga* „teterva“. Prie šių vedinių šliejasi ir genties vardas *jotvingiai*, kuris veikiausiai iš pradžių reiškė „Jotvos gyventojai“ (Būga RR III 153–156). Kad tokia daryba vakarų baltų kalbose yra sena, rodo prūsų ir jotvingių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai su *-ing* ir jos variantais *-ang-*, *-ung-*¹. Be to, kuršių ir jotvingių gyventose vietose užfiksuota vandenvardžių su *-ing-*, rečiau su *-ang-*, *-eng-*, *-ung-*, pvz.: lie. *Lióllinga*, *Alangà* (plg. la. *aluôgs* „versmė“), lie. *Drubéngis*, *Babrûngas* ir t. t.²

Priesagos *-ing* variantus *-ang*, *-ung* turi ir germanų kalbos, plg. s. v. a. *kuning* ir n. isl. *konungr* „kunigaikštis, valdovas“, s. saks. *verscung* ir *ferscang* „jaunas šernas“.

Baltų kalbose greta priesagos **-ingo-* turime ir seną priesagą **-ino-* be determinatyvo **-g-*. Pažymėtina, kad kai kurių būdvardžių su priesagomis **-ingo-* ir **-ino-* reikšmė visai sutampa, plg. s. lie. *kruvingas* ir lie. *kruvinas*, s. sl. *krъvinъ* „kruvinas“ (Skardžius ŽD 120). Baltų kalbose priesaga **-ino-* labai paplito. Ji išstūmė senąją priesagą **-jo-*. Dėl šių priesagų mišimo atsirado nauja priesaga **-injo-* (< **-ino-* + *-jo-*)³. Daiktavardėdami būdvardžiai su **-injo-* lietuvių kalboje dažnai tampa ypatybės turėtojų

¹ G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin–Leipzig, 1922, 247; R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, Göttingen, 1925, 174; Būga RR III 136.

² A. Vanagas, Lietuvos TSR hidronimų daryba [toliau – LHD], Vilnius, 1970, 91, 134, 168–169, 203.

³ S. Ambrazas, Baltų ir slavų kalbų vardažodžių daryba (senosios bendrybės ir skirtybės), – Baltistika, 27(1), 1991, 16.

pavadinimais⁴. Kad tokia daiktavardėjimo kryptis yra sena, rodo atitikmenys latvių ir prūsų kalbose, plg. lie. *aūštrinis* „pietryčių vėjas“ ir la. *austriņš* „rytų vėjas“⁵, lie. *drēvinē* „medinė statinaitė taukams laikyti“ ir pr. *dravine* „(drevinis) kubilas“ (Böte) E 393⁶. Tad visai suprantama, kodėl vakarų baltų kalbose ir su išplėsta priesaga *-ingas* imta daryti ypatybės turėtojų pavadinimus.

Baltų kalbose prie priesagos **-ino-* prilipo ir determinatyvas **-d-*. Antai su priesaga *-indas* padarytas genties vardas *galindai*, kurio pirminė reikšmė veikiausiai buvo „gale gyvenantys“ (kaip ir lie. *galinis*) ir kuris savo daryba panašus į aukščiau minėtą *jotvingiai*. Priesagą *-ind-* randame vietovardžiuose: pr. *Karwinden*, *Stubyn-den*, lie. *Gelind-ėnai*, *Nerind-aičiai*, lietuviškose pavardėse: *Dalinda*, *Dubrindys*, *Tilindys*⁷, vandenvardžiuose: *Delinda*, *Kelinda* (Vanagas LHD 167). Priesaga *-ind-* turi variantą *-and-*, su kuriuo kaip ir su *-ang-* padaryta vandenvardžių, pvz.: *Gylānda*, *Krūvandā* ir pan. (Vanagas LHD 91), plg. dar lietuviškus vedinius su *-und-* *klabūndas* „griaumedis“, *klabūnda* „kas klupčioja“, *lijūnd(r)a* bei minėtus vedinius su *-ung-*.

Taigi baltų kalbų vediniai su priesaga **-ingo-* yra augte suaugę su visa baltų kalbų darybos sistema, ypač būdingi vakarų baltų kalboms. Tuo tarpu germanų kalbų ypatybės turėtojų pavadinimai su *-ing* neturi tokių gilių šaknų, jų kilmė nėra aiški. Be to, gotų ir kituose seniausiuose germanų kalbų paminkluose jų labai reta. Manoma, kad jie paplito gana vėlai, jau atskirose germanų kalbose⁸. Tuo tarpu baltų kalbų būdvardžiai su priesaga **-ingo-* nuo seno produktyvūs.

Taigi kyla klausimas, ar negalėjo priesaga **-ingo-* patekti į germanų kalbas iš vakarų baltų kalbų. Tuo būdu lengviau galima būtų paaiškinti, kodėl germanų kalbos šioje priesagoje turi priebalsį *g* vietoj laukiamo *k*. Antai senąją indoeuropietišką determinatyvą **-g-* atitinka germanų *-k-*, kuri daugiausia randame deminutyvuose, pvz.: v. angl. *hillock* „kalvelė“, v. v. ž. *hoveke* „kiemelis“ ir t. t. (Meid Wortb. 214 tt.). Juos galima lyginti su tokiais baltų kalbų deminutyvais kaip lie. *vaikūžas* „vaikelis“, *mergūžė*, pr. *merguß* (Magth) GrA 88, la. *mātuža* „bloga mama“⁹ bei gr. *λαῖγξ* „akmenėlis“¹⁰.

⁴ Skardžius ŽD 257–259; V. Urbutis, Daiktavardžių daryba, – Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, 344–346.

⁵ J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīga, 1951, 313.

⁶ V. Mažiulis, Prūsų kalbos etimologijos žodynas [toliau – PKEŽ], Vilnius, I, 1988, 223–226.

⁷ B. Savukynas, Dėl M. Rudnickio *Galindos*, *Priegliaus* ir *Sūduvos* etimologinių aiškinimų, – Lietuvių kalbotyros klausimai, VI, 1963, 322.

⁸ W. Meid, Germanische Sprachwissenschaft, III: Wortbildung [toliau – Wortb], Berlin, 1967, 198 tt.

⁹ S. Ambrizas, On the development of diminutives in the Baltic languages, – Linguistica Baltica, II, 1993, 54–55 (su lit.).

¹⁰ K. Brugmann, Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, II² 1, Straßburg, 1906, 609, 676.

Senus vakarų baltų ir germanų kalbų kontaktus gali rodyti ir dvi kitos darybos inovacijos.

J. Endzelynas¹¹ go. dat. sing. *aldōmin* „senatvei“ (gr. orig. γῆραι), s. angl. *ealdom* „pagarba seniesiems“ susiejo su lietuvių kalbos vediniais su priesaga *-uomenė* (< **-ōmen-*), kuri su variantu *-ūmėnė* būdingiausia žemaičių tarmei. Su ja dabar dažniausiai daromi kuopiniai pavadinimai, pvz.: *jaunúomenė* / *jaunúmenė*, *kar(i)úomenė* / *kar(i)ūmenė* ir t. t.¹² Tačiau ši reikšmė nėra sena. Antai rytų aukštaičių tarmėje pastebėta šio tipo vedinių, turinčių senąją ypatybės reikšmę, pvz.: *jaunúomenė* „jaunystė“ Ds (LKŽ IV 315), *mažúomenė* „vaikystė“ Ds; Str; Švnc; Tvr; Brsl (VII 978). Su priesaga **-ōmen-* iš pradžių, matyt, buvo daromi ypatybių pavadinimai, o tik vėliau jau lietuvių kalbos dirvoje jie gavo kuopinę reikšmę¹³. Pati priesaga **-ōmen-* yra išvestinė, atsiradusi senajai priesagai **-men-*, prisijungus prie kamiengalio **ō* (plg. lie. *mažúomenė* ir *mažmėnė* „vaikystė, kūdikystė“ Dkšt; Aps; „smulkūs daiktai“ BM 433; Trgn – LKŽ VII 978), o su **-men-* nuo seno buvo daromi tiek veiksmų, tiek ir ypatybių pavadinimai¹⁴. Kadangi vediniai su **-ōmen-* labiausiai paplitę žemaičių tarmėje, kurioje yra nemaža vakarų baltams būdingų ypatybių, o germanų kalbose jie yra visai reti, tai leidžia spėti, kad priesaga **-ōmen-* į germanų kalbas irgi galėjo patekti iš vakarų baltų kalbų.

Prūsų kalboje su būdvardine priesaga **-isko-* imta plačiai daryti ypatybių pavadinimus, pvz.: *deiwūtisku* „išganymas“ (Seligkeyt) III 75₂₂, *labbisku* „gerumas“ (Gūte) III 85₂, acc. sing. *ginniskan* „draugiškumo“ (Freuntschafft) III 125₂₋₃ ir t. t.

Rytų baltų kalbose šio tipo vedinių beveik nėra. Juos galima iš dalies sieti tik su keliais lietuvių kalbos ypatybių pavadinimais su *-iškė*. Išskyrus plačiau paplitusį vedinį *jauniškė* „jaunystė“ (LKŽ IV 312), jie yra labai reti, dabar išnykę: *berniškė* „vaikystė, jaunystė“ DP 17X, *vieniškė* „vienišumas“ B 396; R; N; K; KŽ (aut. Ypat. pav. 45).

Ši vakarų baltų kalbų inovacija irgi turi atitikmenų kai kuriose senosiose germanų (daugiausia skandinavų) kalbose, plg. s. isl. *bernska* „vaikystė“, *fólska* „kvailumas“¹⁵.

¹¹ J. Endzelin, Germanisch – baltische Miscellen, – KZ LII 1924 124 (= J. Endzelins, Darbu izluse, III 1, Rīga, 1979, 408–409).

¹² Lietuvių kalbos atlasas, III, Vilnius, 1991, 139–141, žemėl. nr. 126.

¹³ S. Ambrazas, On the development of nomina collectiva in the Baltic languages, – *Linguistica Baltica*, I, 1992, 42–44.

¹⁴ S. Ambrazas, Lietuvių kalbos ypatybių pavadinimų darybos raida (2. Kiti darybos tipai) [toliau – Ypat. pav.]. – *Lituanistica*, 1992, nr. 4(12), 36 (su lit.).

¹⁵ Meid Wortb. 197; J. D. Range, Zur Entwicklung der Wortbildungskategorie „Nomen Loci“ im Baltischen und Slavischen, – *Baltistica*, 1977, II priedas, 128.

Kad vakarų baltų ir germanų kalbų kontaktai buvo seni ir, matyt, ilgalaikiai, leidžia manyti ir prūsų kalbos germanizmai. Antai iš to paties seno germaniško žodžio **xelmaz* (< **kelmo-*) „šalmas; tam tikras galvos apdangalas“¹⁶ atsirado du skirtingo senumo prūsų kalbos germanizmai. Pirmasis *kelmis* „kepurė“ (Hūt) E 474 pasiskolintas labai seniai, gerokai pr. Kr., o antrasis *ilmis* „stoginė“ (Bark) E 234 – veikiausiai pirmaisiais amžiais po Kr.¹⁷

BALTIC SUFFIX *-ingas* AND GERMANIC SUFFIX *-ing*

Summary

The formation of Baltic adjectives with the suffix *-ingas* is very similar to that of Germanic nomina attributiva by means of the suffix *-ing* (cf. Lith. *vargingas*, Latv. *vārdzīgs* „miserable, poor, hard, difficult“ and OHG. *arming* „poor person“). Proper, place, names and hydronyms with *-ing-*, *-ang-*, *-eng-*, *-ung-* especially in Old Prussian, Curonian, Yotvingian as well as the existence of the related suffixes *-inas* (cf. OLith. *kruvingas* and Lith. *krūvinas*, OCS. *крѣвнѣ* „bloody“), *-ind-* (cf. *jotvingiai* „West Baltic tribe“ < „who live in Jotva“ and *galindai* „the other West Baltic tribe“ < „who live in the end“, Lith. *galinis* „final, last“) in the Baltic languages testify the ancient character of the Baltic suffix *-ingas*. The rareness of the derivatives with *-ing* in Gothic and some other old Germanic texts and the consonant *g* (instead of *k*: the Indo-European determinative **-g-* corresponds to Germanic *-k-*) in the Germanic suffix *-ing* enable us to suppose the suffix *-ing* to be borrowed from the West Baltic languages. This hypotheses supported by two other derivative innovations in Baltic and Germanic: nomina qualitatis with the suffixes **-ō-men-* (cf. Lith. *mažúomenė* „childhood; young people“ and *mažmėnė* „childhood; small things“, Goth. dat. sing. *aldōmin* „for old age“) and **-isko-* (cf. *deiwüstisku* (Seligkeyt) III 75₂₂, OLith. *berniškė* „childhood“ and OSkand. *bernska* „childhood“).

¹⁶ F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 21. unveränd. Aufl., bearb. von W. Mitzka, Berlin, 1975, 303.

¹⁷ Būga RR II 85–87; В. Н. Топоров, Прусский язык, Словарь, I–K, Москва, 1980, 42–43, 311–312; Mažiulis PKEŽ II 24, 160–161 (su lit.).